

НОВОКШОНОВ Д. В.,

здобувач кафедри земельного

та аграрного права

(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 349.42

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.30>

ОСНОВНІ ПРАВОВІ ФОРМИ ПІДВИЩЕННЯ ЛІСИСТОСТІ В УКРАЇНІ

В контексті Державної стратегії управління лісами України до 2035 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року, в статті досліджуються актуальні проблеми, які стосуються підвищення лісистості в Україні. Сьогодні лісистість нашої держави складає 15,9%. Водночас в європейських країнах цей показник становить 20% і є оптимальним. Отже підвищення лісистості, тобто співвідношення вкритої лісами площі та загальної площі території держави, дозволить народному господарству повністю забезпечувати свої потреби у лісових ресурсах та захисних функціях лісів. Отже актуалізується необхідність створення нових лісів.

Серед правових форм підвищення лісистості виокремлюються наступні: ідентифікація та збереження самосійних лісів; спрощення та стимулювання процедури лісорозведення на землях лісогосподарського призначення та на землях інших категорій; забезпечення збереження лісів шляхом ускладнення процедури зміни цільового призначення земельних ділянок лісогосподарського призначення та інших лісопокритих площ, консервація деградованих та малопродуктивних земель шляхом їх заліснення. Виходячи із основних завдань у лісовій галузі та враховуючи те, що ліси відносяться до відновлювальних природних ресурсів, аналізуються приписи, які стосуються відтворення лісів, що здійснюється передовсім з метою досягнення оптимальної лісистості шляхом створення в максимально короткі строки нових насаджень найбільш економічно та екологічно доцільними способами і технологіями. Відтворення лісів здійснюється шляхом їх відновлення та лісорозведення. Відновлення лісів традиційно здійснюється на лісових ділянках, що раніше були вкриті лісовою рослинністю. Водночас для лісорозведення можуть використовуватися згідно з чинним законодавством не тільки землі лісогосподарського призначення, а й землі інших категорій, тобто землі інших категорій. Отже законодавство розширює можливості для лісорозведення з метою підвищення лісистості.

Процедура ускладнення зміни цільового призначення лісогосподарських земель спрямована на те, щоб площа даних земель, зайнятих лісами, не скорочувалась. На виконання вимог Державної стратегії управління лісами законами від 19.10.22 р. та від 20.06.2022 р. були внесені зміни, спрямовані на запобігання необґрунтованому вилученню (викупу) даних земель шляхом відшкодування втрат лісогосподарського виробництва (ст. 207).

Окремо аналізуються перспективні правові форми підвищення лісистості пов'язані з ідентифікацією самозалісених лісових ділянок та самосійних лісів. Законодавець, надаючи визначення самозалісених земель, створює умови для розширення площі земель, зайнятих новими лісами та закріплює основні положення їхнього правового режиму.

Нарешті розглядається такий землеохоронний захід як консервація деградованих та малопродуктивних земель, при здійсненні якого шляхом заліснення

цих земель відкриваються широкі можливості для підвищення лісистості. Підкреслюється, що наведені правові форми підвищення лісистості отримали належну правову основу.

Ключові слова: *землі лісогосподарського призначення, об'єкти права власності і права користування лісогосподарськими землями, самозалісені землі, консервація деградованих і малопродуктивних земель, лісистість.*

Novokshonov D. V. Main legal forms of increasing forest cover in Ukraine

In the context of the State Forest Management Strategy of Ukraine until 2035, approved by the decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 29, 2021, the article examines current problems related to increasing forest cover in Ukraine. Today, the forest cover of our state is 15.9%. At the same time, in European countries, this indicator is 20% and is optimal. Therefore, the increase in forest coverage, i.e. the ratio of the forested area to the total area, will allow the national economy to fully provide for its needs in forest resources and protective functions of forests. Such a situation brings to the fore the need to create new forests while not reducing the area of land occupied by forests.

Among the legal forms of increasing forest cover, the following stand out: identification and preservation of self-seeded forests; simplifying and stimulating the afforestation procedure on lands designated for forestry purposes and on lands of other categories; ensuring the preservation of forests by complicating the procedure for changing the purpose of land plots for forestry purposes and other forest-covered areas, etc. Based on the main tasks in the forestry sector and taking into account the fact that forests belong to renewable natural resources, the prescriptions related to the reproduction of forests are analyzed, which is carried out primarily with the aim of achieving optimal forest cover by creating new plantations in the shortest possible time in the most economically and ecologically expedient ways and technologies. Since according to Art. 79 of the Forest Code of Ukraine, reproduction of forests is carried out through their restoration and afforestation. If forest restoration is traditionally carried out on forest areas that were previously covered with forest vegetation, then not only forest lands for forestry purposes, but also other lands, i.e. lands of other categories, can be used for afforestation. Therefore, the legislation expands opportunities for afforestation so that the area of land covered by forest is increased.

The procedure for complicating the change in the purpose of forestry lands is aimed at ensuring that the area of these lands occupied by forests does not decrease. To fulfill the requirements of the State Forest Management Strategy to the Land Code of Ukraine in 2022 by Laws dated 10.19.22 and from 20.06.2022 amendments were made to Art. 25 of the Civil Code of Ukraine, aimed at preventing unjustified expropriation (buyout) of these lands by compensating losses of forestry production (Article 207) and establishing an exhaustive and exclusive list of cases when the law allows changing the purpose of land plots in order to use them for purposes other than related to forestry management (Part 9 of Article 20 of the Civil Code of Ukraine).

Prospective legal forms of increasing forest cover, which are related to the identification of self-forested forest areas and self-seeded forests, are analyzed separately. The legislator, granting recognition of self-forested lands, establishes the main provisions of their legal regime.

Finally, such a land protection measure as the conservation of degraded and unproductive lands is considered, the implementation of which, through afforestation of these lands, opens up wide opportunities for increasing forest cover.

Key words: *forestry lands, objects of ownership and rights to use forestry lands, self-forested lands, conservation of degraded and unproductive lands, forest cover.*

Постановка проблеми. Ліси як одна із складових навколишнього природного середовища разом з іншими його елементами відіграє важливу роль у біосферних процесах планети. Лісовий покрив землі – це один із планетарних акумуляторів живої речовини. Утримуючи в біосфері низку хімічних елементів і воду, він активно взаємодіє з тропосферою і впливає на рівень кисневого та вуглецевого балансу.

Як впливає із Державної стратегії управління лісами України до 2035 року, схваленої розпорядженням від 29 грудня 2021 р. № 1777-р Кабінету Міністрів України, лісистість України становить 15,9%. Оскільки лісорослинні умови в Україні неоднорідні, ліси на території держави розміщені нерівномірно [1].

На основі поточного стану справ у вітчизняному лісовому господарстві Державна стратегія управління лісами окреслює коло основних проблем, які потребують вирішення. Серед них недостатня лісистість території України, погіршення санітарного стану лісів, збереження біорізноманіття в лісах, адаптованого до кліматичних змін лісового господарства та ін. За розрахунками спеціалістів, оптимальна лісистість України повинна сягати 20%, тобто для цього необхідно додатково створити більше 2 млн. гектарів нових лісів [2, с. 12]. Рівень лісистості, її показник визначається як співвідношення площі земель, зайнятої лісовою рослинністю, до загальної території держави. В юридичній літературі слушно підкреслюється, що за оптимальної лісистості та рівномірного розміщення лісів народне господарство, як правило, повністю забезпечує свої потреби у сировинних ресурсах і захисних функціях лісів [3, с. 98].

Мета статті. Визначити та проаналізувати основні правові форми підвищення лісистості в Україні.

Стан опрацювання. Окремі аспекти заліснення земель та лісистості були предметом дослідження Г. І. Балок [4], М. М. Заверюхи [5], Д. В. Федчишина [6], С. В. Шарапової, О. П. Чопик та ін. Натомість комплексного аналізу правових форм підвищення лісистості поки що не проводилося.

Виклад основного матеріалу. Започаткування екологічної ініціативи «Масштабне заліснення України» було пов'язане з прийняттям Указу Президента України від 7 червня 2021 року «Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів» [7]. Цим Указом планувалося за 3 роки висадити 1 мільярд нових дерев, а за 10 років площа лісів України мала збільшитися на 1 мільйон гектарів. Проте широкомасштабна агресія росії зашкодила реалізації названої ініціативи.

Визначальне значення для вирішення проблеми підвищення лісистості в Україні має Закон України від 20.06.2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів», мета якого полягає у встановленні правових та організаційних засад ідентифікації та збереження самосійних лісів, спрощення та стимулювання процедури лісорозведення, забезпечення збереження лісів шляхом ускладнення процедури зміни цільового призначення земельних ділянок лісогосподарського призначення та інших лісовкритих площ тощо [8].

Як бачимо, даних закон чітко орієнтує на декілька основних правових форми збереження та підвищення лісистості: заявлене лісорозведення та збереження самосійних лісів, заліснення деградованих та малопродуктивних земель у процесі їх консервації, а також ускладнення процедури зміни цільового призначення земельних ділянок лісогосподарського призначення та інших лісовкритих площ. Зазначимо, що остання правова форма фактично спрямована не на підвищення лісистості, а на її збереження. Вона має забезпечувати не скорочення лісистості, тобто площі земель, зайнятих лісами. При цьому ускладнення процедури зміни цільового призначення стосується як земель лісогосподарського призначення, так і інших категорій земель, на яких частиною 3 ст. 55 Земельного кодексу України дозволяється ведення лісового господарства.

Окремої уваги у межах тематики, яка досліджується, заслуговує аналіз обов'язку суб'єктів, які ведуть лісове господарство, щодо відтворення лісів, яке здійснюється переважним з метою: досягнення оптимальної лісистості шляхом створення в максимально короткі строки нових насаджень найбільш економічно та екологічно доцільними способами

і технологіями; підвищення водоохоронних, ґрунтозахисних, санітарно-гігієнічних, інших корисних властивостей лісів і захисних лісових насаджень; поліпшення якісного складу лісів, підвищення їх продуктивності та біологічної стійкості. Стаття 79 Лісового кодексу України розрізняє два напрямки відтворення лісів: шляхом їх відновлення та лісорозведення. Якщо відновлення лісів здійснюється на лісових ділянках, що були вкриті лісовою рослинністю (зруби, згарища тощо), а на лісових ділянках, зайнятих чагарниками, низькопродуктивними і малоцінними деревостанами, відновлення більш цінних та високопродуктивних деревостанів здійснюється шляхом реконструкції та проведення лісокультурних робіт, то лісорозведення здійснюється шляхом створення лісових культур або шляхом сприяння природному відновленню на придатних для створення лісів землях, не вкритих лісовою рослинністю. Окрім того, підкреслимо, що ст. 81 Лісового кодексу України передбачає можливість здійснення лісорозведення на землях усіх категорій з дотриманням вимог щодо використання земельної ділянки за цільовим призначенням [9]. Попередня редакція даної норми містила положення про те, що землі, призначені для лісорозведення, відповідно до ЗК України відносилися до земель лісогосподарського призначення. Отже законодавець розширив основу для підвищення лісистості території держави, дозволяючи здійснення лісорозведення не тільки на землях лісогосподарського призначення, а і на інших землях. Такий підхід законодавця корелюється з положеннями ст. 55 ЗК України, якою встановлено, що на підприємства, установи, організації всіх форм власності, які мають у користуванні чи власності ліси на землях усіх категорій, поширюються права та обов'язки постійних лісокористувачів та власників лісів відповідно до Лісового кодексу України. Це означає, що названі суб'єкти зобов'язані забезпечувати відтворення та підвищення продуктивності лісових насаджень (ст. ст. 14, 19 Лісового кодексу України).

Останнім часом важливого значення в контексті підвищення лісистості набувають категорії «самозалісені землі» та «самосійні ліси», які широко вживаються в земельному та лісовому законодавстві. Так, ст. 57-1 ЗК України, надаючи визначення самозалісених земель, підкреслює, що самозалісена ділянка – це земельна ділянка будь-якої категорії земель (крім земель лісогосподарського призначення, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення) площею понад 0,5 гектара, вкрита частково чи повністю лісовою рослинністю, самозалісення якої відбулося природним шляхом. Як бачимо, законодавець допускає знаходження самозалісених ділянок в межах будь-якої категорії земель (за виключенням окремих із них). Проте слід наголосити, що основну питому вагу самозалісені земельні ділянки складають серед земель сільськогосподарського призначення. Такі самозалісені земельні ділянки, перебуваючи у приватній власності переважно сільських жителів – громадян України, характеризуються специфічним правовим режимом, який потребує спеціального дослідження. Їхня поява як результат земельної реформи пов'язана із введенням в дію чинного ЗК України, законодавчим закріпленням заборони на відчуження цих земельних ділянок та зміну їх цільового призначення, яка діяла до 1.07.2021 року. Оскільки залісення земельних ділянок відбулося природним шляхом, їх власники отримали статус приватних власників лісів. Такі ліси разом із земельними ділянками можуть бути викуплені державою або територіальними громадами із зміною цільового призначення відповідних земельних ділянок.

Перспективною правовою формою підвищення лісистості, як видається, виступає консервація деградованих і малопродуктивних земель, що здійснюється шляхом залісення. Основна маса деградованих і малопродуктивних земель, як відомо, сьогодні перебуває у складі земель сільськогосподарського і лісогосподарського призначення. Основу консервації земель як землеохоронного заходу складають тимчасове припинення чи обмеження їх господарського використання на визначений термін та залуження, залісення або ренатуралізація. Правові приписи, що стосуються консервації земель, зосереджені у главі 28 ЗК України, останнім часом суттєво оновлені. Достатньо зазначити, що ст. 172 ЗК України унормовує процедуру консервації, визначає суб'єктний склад, окреслює коло земельних ділянок, що підлягають консервації, в тому числі шляхом надання в користування державним та комунальним лісогосподарським підприємствам земельних ділянок, визначених

ст. 51 Закону України «Про охорону земель», для проведення заходів щодо консервації таких земельних ділянок.

Відповідно до ст. 51 Закону України «Про охорону земель» консервації підлягають земельні ділянки, перелік яких наведено даною нормою. Такий імперативний припис щодо обов'язковості консервації земель як землеохоронного заходу стосується, зокрема, наступних земельних ділянок у складі земель лісогосподарського призначення: а) земельні ділянки, що використовуються з порушенням вимог щодо охорони земель від ерозії та зсувів, встановлених цим Законом; б) деградовані землі, малопродуктивні землі, що не мають степового, лучного, лісового рослинного покриву, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним, а також техногенно забруднені земельні ділянки, на яких неможливо одержати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих земельних ділянках є небезпечним для їхнього здоров'я; в) земельні ділянки, забруднені хімічними речовинами внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану; г) земельні ділянки, на яких розташовані військові інженерно-технічні та/або фортифікаційні споруди; д) інші деградовані та малопродуктивні землі.

Консервація названих земельних ділянок здійснюється відповідно до робочого проекту землеустрою: щодо земель державної та комунальної власності – за рішенням органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які відповідно до статті 122 Земельного кодексу України приймають рішення про передачу земельних ділянок у власність чи користування; щодо земель приватної власності – за заявою власника такої земельної ділянки.

Зазначимо, що в процесі проведення консервації деградованих та малопродуктивних земель їхнє заліснення відбувається не природним, а штучним шляхом, що в кінцевому рахунку буде позитивно впливати на показники лісистості території країни.

Висновки. Правові приписи земельного та лісового законодавства унормовують традиційні, а також раніше не відомі законодавству правові форми підвищення лісистості, що відповідають вимогам Державної стратегії управління лісами України до 2025 року.

Список використаних джерел:

1. Державна стратегія управління лісами України до 2035 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1777-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-2021-r#Text>
2. Галаур С. З лісами будемо завжди, якщо збалансуємо площі земельних ділянок лісового фонду, або Як збільшити площі земельних ділянок під нові ліси. *Землевпорядний вісник*. 2020. № 2. С. 12.
3. Заверюха М.М. Зелена країна-Україна / Ефективність регулювання екологічних, природоресурсних та космічних відносин для сталого розвитку: право, інституції, сучасні інформаційні технології: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. До 30-річчя Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та 20-річчя Земельного кодексу України (м. Київ, 12 листопада 2021 р.). К.: Видавництво «Наукова столиця». 2021. С. 98.
4. Науково-практичний коментар Лісового кодексу України / за ред. Балук Г. І. К.: Юрінком Інтер. 368 с.
5. Заверюха М. М. Правове регулювання використання та охорони лісів в Україні: монографія. НУ ОЮА. Одеса: Юрид. література. 2018. 228 с.
6. Fedchyshyn D., Ignatenko I., Bondar O. Legal provision of food security and rational land use in organic production in Ukraine in the context of European integration: monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». 2022. 250 p.
7. Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів: Указ Президента України від 7 червня 2021 року № 228/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228/2021#Text>
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів: Закон України від 20.06.2022 року № 2321-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2321-20#Text>
9. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 року № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>

